

INGLIZ VA O'ZBEK XALQ ERTAKLARIDA AXLOQIY QADRIYATLARNING LINGVOKULTUROLOGIK IFODASI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i05.086>

Ibragimova Sitora Bahodir qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek xalq ertaklarida axloqiy qadriyatlarning lingvokulturologik ifodasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda ertaklar matnlarida aks etgan halollik, adolat, jasorat va ezgulik kabi qadriyatlarning madaniy kodlar orqali qanday ifodalanishi solishtiriladi. Shuningdek, har ikki madaniyat ertaklarida axloqiy konseptlarning o'xshash va farqli jihatlari yoritiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, axloqiy qadriyatlar universal bo'lsa-da, ularning ifodalanish shakli har bir xalqning madaniy tafakkuriga bog'liqdir [1:12].

Kalit so'zlar: xalq ertaklari, axloqiy qadriyatlar, lingvokulturologiya, madaniy kod, ingliz ertaklari, o'zbek ertaklari

LINGUOCULTURAL EXPRESSION OF MORAL VALUES IN ENGLISH AND UZBEKISTAN FOLK TALES

Ibragimova Sitora Bahodir kizi
Navoi Innovation University

Abstract: This article analyzes the linguocultural representation of moral values in English and Uzbek folk tales. It examines how values such as honesty, justice, courage, and kindness are expressed through cultural codes in fairy tale narratives. The study also compares similarities and differences in moral concepts across the two cultures. The findings reveal that moral values are universal, but their expression is shaped by the cultural worldview of each nation [1:12].

Keywords: folk tales, moral values, linguoculturology, cultural code, English fairy tales, Uzbek fairy tales

Kirish. Xalq ertaklari har bir millatning madaniy xotirasi, dunyoqarashi va axloqiy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan muhim folklor janrlaridan biridir. Ular nafaqat badiiy-estetik ahamiyatga ega, balki xalqning hayotiy tajribasi, ijtimoiy munosabatlari va axloqiy me'yorlarini ham aks ettiradi. Shu sababli ertaklar lingvokulturologiya nuqtai nazaridan muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi.

Lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni o'rganadigan fan sifatida, til birliklarida milliy-madaniy qadriyatlarning qanday ifodalanishini tahlil qiladi. Xalq ertaklarida esa bu jarayon ayniqsa yaqqol ko'rinadi, chunki ular orqali har bir xalqning axloqiy qarashlari, ideallari va ijtimoiy qadriyatlari ramziy obrazlar va syujetlar orqali ifodalanadi [1:12].

Ingliz va o'zbek xalq ertaklari turli madaniy muhitda shakllangan bo'lsa-da, ularda ezgulik, adolat, halollik va jasorat kabi universal axloqiy qadriyatlar keng uchraydi. Biroq bu qadriyatlarning ifodalanish shakli har ikki madaniyatda turlicha bo'lib, bu farqlar madaniy kodlar va milliy tafakkur bilan bevosita bog'liqdir. Masalan, ingliz ertaklarida qahramonlik va ijtimoiy tartibga urg'u berilsa, o'zbek ertaklarida ko'proq insoniylik, saxovat va ma'naviy poklik kabi jihatlar ustuvorlik qiladi.

Ushbu maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek xalq ertaklarida axloqiy qadriyatlarning lingvokulturologik ifodasini tahlil qilish, ularning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlashdan iboratdir. Tadqiqotda ertak matnlaridagi madaniy kodlar va axloqiy konseptlarning ifodalanish xususiyatlari solishtirma usul asosida o'rganiladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, globallashuv sharoitida turli madaniyatlar o'rtasidagi muloqotni chuqurroq tushunish, milliy qadriyatlarni saqlash va ularni ilmiy jihatdan tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, xalq ertaklaridagi axloqiy qadriyatlarni lingvokulturologik yondashuv asosida o'rganish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi. Lingvokulturologiya zamonaviy tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganadi. Ushbu yo'nalishda til birliklari faqat kommunikativ vosita sifatida emas, balki madaniy-ma'naviy axborotni tashuvchi vosita sifatida ham qaraladi. Tadqiqotchilar til orqali xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va tarixiy tajribasi aks etishini ta'kidlaydilar [1:18].

Lingvokulturologik tadqiqotlarda "madaniy kod" tushunchasi muhim o'rin tutadi. Madaniy kod til birliklarida yashiringan ramziy ma'nolar tizimi bo'lib, u xalqning milliy tafakkurini ifodalaydi. Ertaklar matnida bu kodlar obrazlar, ramzlar va syujet elementlari orqali namoyon bo'ladi. Shu jihatdan ertaklar lingvokulturologik tahlil uchun boy material hisoblanadi [2:41].

Xalq ertaklari haqida olib borilgan ilmiy ishlarda ular nafaqat badiiy ijod mahsuli, balki axloqiy va tarbiyaviy qadriyatlarni avlod-dan-avlodga yetkazuvchi vosita sifatida ham baholanadi. Tadqiqotchilar ertaklarda ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash, adolat g'oyasi hamda ijtimoiy me'yorlarning ifodalanishini alohida ta'kidlaydilar [3:55].

Ingliz xalq ertaklari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda qahramonlik, tartib-intizom va individual jasorat kabi qadriyatlar ustuvor ekanligi qayd etiladi. Bu

ertaklarda ko'pincha qahramon o'z kuchi va aql-zakovati orqali muammolarni hal qiladi. Shu orqali ingliz madaniyatiga xos individualizm elementlari aks etadi [4:67].

O'zbek xalq ertaklari esa ko'proq jamoaviylik, saxovat, kattalarga hurmat va ma'naviy poklik kabi qadriyatlarni ifodalaydi. Ularda qahramon ko'pincha ijtimoiy yordam yoki donishmandlik orqali muvaffaqiyatga erishadi. Bu esa o'zbek xalqining an'anaviy madaniy va axloqiy qarashlarini aks ettiradi [5:29].

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek ertaklarida umumiy axloqiy qadriyatlar mavjud bo'lsa-da, ularning ifodalanish shakli va ramziy kodlari turlicha. Bu farqlar har bir xalqning madaniy tajribasi va tarixiy rivojlanish jarayoni bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli ertaklarni lingvokulturologik jihatdan tahlil qilish ularning chuqur semantik va madaniy qatlamlarini ochib berishda muhim ahamiyatga ega.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda ingliz va o'zbek xalq ertaklarida axloqiy qadriyatlarning lingvokulturologik ifodasini o'rganish uchun sifat (qualitative) tahlil usuli qo'llanildi. Tadqiqot materiali sifatida har ikki madaniyatga oid tanlangan xalq ertaklari korpusi asos qilib olindi. Ertaklar matnlari mazmuniy, semantik va lingvokulturologik jihatdan tahlil qilinib, ulardagi axloqiy qadriyatlarni ifodalovchi birliklar aniqlandi.

Tahlil jarayonida qiyosiy (comparative) yondashuvdan foydalanildi. Bu usul orqali ingliz va o'zbek ertaklaridagi axloqiy konseptlar o'zaro solishtirildi va ularning o'xshash hamda farqli jihatlari aniqlab chiqildi. Ayniqsa, halollik, adolat, jasorat va ezgulik kabi asosiy axloqiy qadriyatlarning ifodalanish shakllari alohida e'tiborga olindi [1:22].

Shuningdek, lingvokulturologik tahlil usuli asosida ertak matnlaridagi madaniy kodlar o'rganildi. Bu jarayonda obrazlar, ramzlar va syujet elementlari orqali ifodalangan milliy-madaniy ma'nolar aniqlanib, ularning axloqiy qadriyatlar bilan bog'liqligi tahlil qilindi. Har bir ertakdagi qahramonlar tizimi va ularning xatti-harakatlari madaniy kontekstda sharhlandi.

Tadqiqotda induktiv usul ham qo'llanildi, ya'ni alohida misollar asosida umumiy xulosalar chiqarildi. Har bir ertakdan olingan misollar asosida umumiy lingvokulturologik qonuniyatlar aniqlashga harakat qilindi. Bu yondashuv tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirishga xizmat qildi [2:38].

Umuman olganda, qo'llanilgan metodlar ingliz va o'zbek xalq ertaklaridagi axloqiy qadriyatlarni chuqur lingvokulturologik tahlil qilish va ularning madaniy xususiyatlarini ochib berish imkonini berdi.

Natijalar. Tadqiqot davomida ingliz va o'zbek xalq ertaklaridan tanlangan materiallar asosida axloqiy qadriyatlarning ifodalanish xususiyatlari tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, har ikkala madaniyat ertaklarida umumiy axloqiy

konseptlar mavjud bo'lib, ular asosan ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi qarama-qarshilik, adolat, halollik va jasorat kabi tushunchalar bilan ifodalanadi.

Tahlil qilingan ertaklarda ezgulik g'oyasi har ikkala madaniyatda ham markaziy o'rin egallaydi. Ingliz ertaklarida ezgulik ko'pincha individual qahramonning shaxsiy fazilatlari orqali namoyon bo'lsa, o'zbek ertaklarida u jamoaviy yordam, kattalarga hurmat va ma'naviy poklik bilan bog'liq holda ifodalanadi. Bu farq madaniy tafakkurdagi individualizm va kollektivizm elementlari bilan izohlanadi [1:34].

Shuningdek, adolat konsepti ingliz ertaklarida ko'proq qonuniy va ijtimoiy tartib bilan bog'liq holda ifodalangan bo'lsa, o'zbek ertaklarida u ko'pincha ilohiy adolat yoki taqdir bilan bog'liq tarzda talqin qilinadi. Bu holat har ikki madaniyatning tarixiy va diniy qarashlari bilan bevosita bog'liqdir.

Jasorat va qahramonlik motivlari ham ikkala madaniyatda uchraydi, biroq ularning ifodalanish shakli turlicha. Ingliz ertaklarida qahramon ko'pincha sinovlardan o'z aqli va shaxsiy kuchi orqali o'tadi, o'zbek ertaklarida esa qahramonga ko'pincha donishmandlar yoki g'ayritabiiy kuchlar yordam beradi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, madaniy kodlar ertaklarda axloqiy qadriyatlarning ifodalanish shaklini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ingliz ertaklarida qahramonlik va individual muvaffaqiyatga urg'u berilsa, o'zbek ertaklarida mehr-oqibat, saxovat va ijtimoiy hamjihatlik ustuvor ahamiyat kasb etadi [2:49].

Umuman olganda, olingan natijalar ingliz va o'zbek xalq ertaklarida axloqiy qadriyatlar universallikka ega bo'lsa-da, ularning lingvokulturologik ifodasi milliy madaniy tafakkurga bog'liq ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa. Ushbu tadqiqotda ingliz va o'zbek xalq ertaklarida axloqiy qadriyatlarning lingvokulturologik ifodasi tahlil qilindi. O'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, har ikkala madaniyat ertaklarida ezgulik, adolat, halollik va jasorat kabi umumiy axloqiy qadriyatlar mavjud bo'lsa-da, ularning ifodalanish shakli milliy madaniy tafakkur va tarixiy tajriba bilan chambarchas bog'liqdir.

Tahlillar asosida ingliz ertaklarida individualizm va shaxsiy tashabbusga asoslangan qahramonlik modeli ustun ekanligi, o'zbek ertaklarida esa jamoaviylik, ma'naviy poklik va ijtimoiy hamjihatlikka urg'u berilishi aniqlandi. Bu holat har ikki xalqning madaniy qadriyatlari va dunyoqarashidagi farqlarni yaqqol namoyon etadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari madaniy kodlar axloqiy qadriyatlarning ertak matnlarida ifodalanishida muhim rol o'ynashini tasdiqladi. Obrazlar, ramzlar va syujet elementlari orqali berilgan ma'nolar har bir xalqning milliy mentalitetini aks ettiruvchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, ingliz va o'zbek xalq ertaklarini lingvokulturologik jihatdan qiyosiy tahlil qilish nafaqat ularning badiiy xususiyatlarini, balki chuqur madaniy-ma'naviy qatlamlarini ham ochib beradi. Bu esa turli madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro

tushunishni kuchaytirish va tarjima hamda madaniyatlararo muloqot jarayonlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
2. Kövecses, Z. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
3. Nida, E. A. *Language, Culture and Translating*. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 1993.
4. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge, 2011.
5. Crystal, D. *Language and the Internet / Language and Culture (selected works)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
6. Rahmatullayev, Sh. *O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati*. Toshkent: O'qituvchi, 1992.
7. Mahmudov, N. *Til va tafakkur*. Toshkent: Fan, 2010.
8. Safarov, Sh. *Kognitiv tilshunoslik asoslari*. Toshkent: Akademnashr, 2006.
9. o'raqulov, U. *O'zbek folklori va xalq ertaklari*. Toshkent: Fan, 2012.
10. Thompson, S., Roberts, H. *English Fairy Tales and Their Cultural Context*. London: Routledge, 2008.